

BILAGA 3

Gamla Pershyttan
INDUSTRIHISTORISK ANALYS

Peter Ström

2001-2002

Länsstyrelsen
Örebro län

INDUSTRIHISTORISK ANALYS

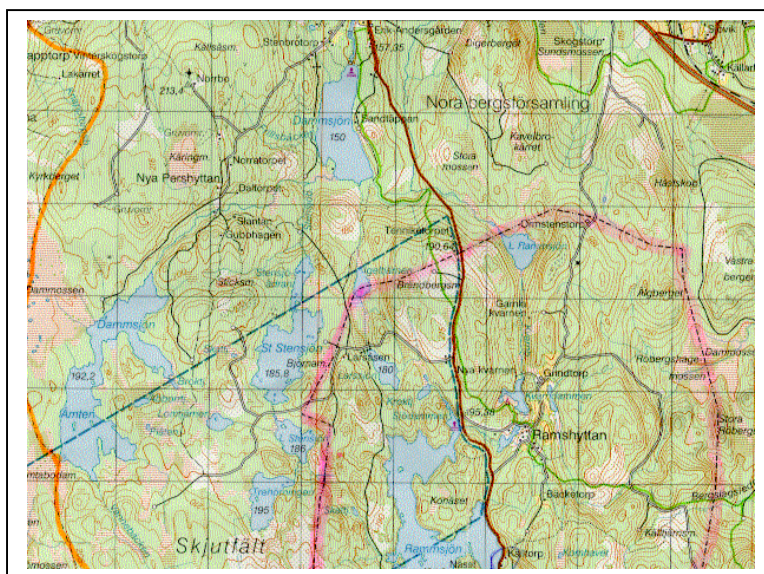
Peter Ström

I arbetet med den industrihistoriska analysen har landskapet idag jämförts med äldre tider med hjälp av historiska kartor och andra skriftliga källor. Främst har kartor från åren 1828 och 1898 (1897?) använts men även storskiftes- och laga skiftes kartor har nyttjats. Karta från år 1845 över gruvfälten har även den utgjort källmaterial dock endast en gång vid arkivbesök i Engelsberg. Analysen har varit selektiv och utgått från det som tecknar sig i dagens landskap. Sist i denna bilaga finns en översiktskarta över områdena.

Område A - Vattensystemet ner till Dammsjön

Avvattningsområdet till Dammsjön och Smygarebäcken kommer från Kilsbergen.

Sjöarna är: Ämten/Dammsjön via Nya Pershyttan,
Trehörningen – L, Stensjön – S, Stensjön – Stensjöbäcken
Ramsjön – Larssjön – Igeltjärn
Ramsjön via Ramshyttan – Kvarndammen – L, Ramsjön – Lerkesån.

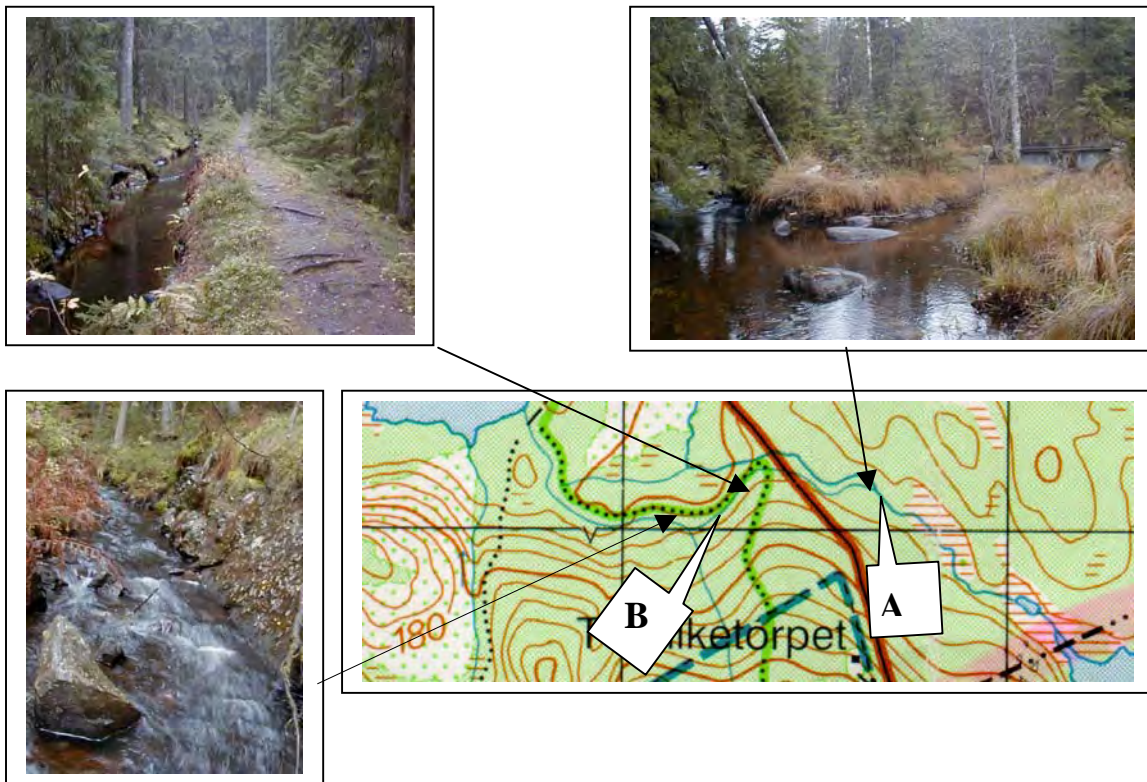

Kanalen

Intressantaste delen i detta vattensystem är den kanal som började byggas 1872 för att leda ner Lerkesåns vatten till Dammsjön. I Johan Johanssons dagbok från 1872 står det hur han stakade ut bästa sträckningen för kanalen. Kanalbyggandet kring hyttor var ganska vanligt under 1800-talet då man eftersträvade att köra hyttorna under så lång tid som möjligt. Tidigare var man inte så beroende av bra vattentillgång året runt, eftersom det var ett mödosamt arbete att få tag i allt råmaterial. Man var van att jobba cykliskt under året, till exempel körde man hyttorna vintern/våren när vattensystemen var fulla. Pershyttan kördes endast 184 dygn år

1784 och i 215 dygn 1857. Det var inte förrän 1897 som produktionen övergick till att bedrivas året runt.

I vanliga fall där vi beskriver den tidiga industriella verksamheten nämner man ofta att det var tillgången på kraft som var avgörande för industrins placering och överlevnad. Denna mycket förenklade bild brukar sällan leda till någon fördjupad diskussion. Men är man lite intresserad av kraft och kraftöverföring så inser man snart hur komplicerat det var att få kraften att räcka till innan den elektriska trefasen upptäcktes på 1890-talet. Vad som är ännu mer intressant är att det finns så lite skrivet om de små men otroligt viktiga kanaler/kanalsystem som fanns för kraftöverföring i hela Sverige.

Beskrivning

Kanalen börjar vid A och går ner till Dammsjön. Vattennivån vid besöket låg på cirka tre decimeter och första delen går igenom ett ganska flackt område. Vid B börjar kanalen bli brantare och man kan se hur de har sprängt igenom berg för att få fram kanalen, den blir även lite smalare. Efter ett par hundra meter planar kanalen ut och rinner långsamt ner till Dammsjön. Vid besöket sågs även en hel del öring.

Dammvallen har på ett par ställen brustit på grund av bävrarnas framfart. Dessa skador har tillfälligt reparerats och behöver ses över. Man behöver också vara observant på de träd som växer på och runt dammvallen eftersom rötterna minerar vallen så att den kan brista. Vid kommande underhåll bör man prioritera att få bort buskar och träd från vallen.

Värdering

Kanalen vid Pershyttan representerar en ofta bortglömd del i tidig kraftöverföring. Därför är det av största vikt att värna om och vårda denna kanal som fortfarande fungerar och i allra högsta grad är en del av industrianläggningen Pershyttan.

Område B – Hyttan

Historik

Namnet Pershyttan omtalas redan omkring år 1380. Historien berättar om en Lars Masmästare, boende på nämnda plats, i samband med ett underverk, som genom den Heliga Birgitta skedde med hans dotter. (Nora – Lindesberg genom tiderna del 1 sid 679). Hyttans historia i ett tidigare skede finns det mycket få uppgifter om. Från år 1737 till 1832 finns dock en diger lunta, innehållande protokoll från stämmor med Pershytte hyttelag, som ger en god och detaljrik bild av allt som hände. Första protokollet meddelar att det förekom besiktning och utstakning av hytteblecket. År 1741 nedlades Nya Pershytte hytta och blåsningen överflyttades då till Gamla Pershyttan. Samtidigt blev även bergsmännen vid Knapptorp överflyttade till Gamla Pershyttan.

År 1779 ombyggdes hyttan av Stegresaren Nils Olsson i Belgsjöbodan. År 1816 blev Lockhytte hytta nedlagd på grund av skogsbrist och även dess bergsmän fick flytta till Gamla Pershyttan, vilket skapade en hel del problem. Nya kolhus fick byggas. Sådana låg söder om hyttan på ömse sidor om vägen till Nya Pershyttan. En körbro över vägen förband en del av kolhusen. På hyttbacken låg även rostgroparna för malmen, vilka dock på grund av eldfaran flyttades därifrån år 1804. En eldsvåda uppstod i hyttan år 1825 till följd av att Stegresaren Aron Carlsson, Bergatorp, som det i protokollet hette, ”företagit sig Tjärbrå Hytte Hjulet samt skulle, i tanka att ytterligare bevara detsamma för röta, derefter låta röken af påtänd gammal Näfver fästa sig uti den af samma eld något uppvärmda Tjäran”. Nävern följde då med hjulet upp under taket och hela hyttan brann ned. Den nybyggdes samma år i något förbättrat skick under ledning av Aron Carlsson, som fick en mild dom för den olycka han åsamkat.

Vid hyttstämman 1854 beslöt man att bygga en helt ny hytta fastän den gamla var från 1820-talets slut. Den hytta som då byggdes 1856 (bredvid den gamla) skulle enligt övermasmästaren Ludvig Rinnman överträffa alla andra masugnar i landet. Det är den hytta som vi ser idag.

I äldre tider ägdes hyttan av bergsmän, av vilka de flesta bodde i byn. Några år inpå 1800-talet ägde brukspatron Johan Hoffman på Ramshyttan omkring 1/3 av andelarna i Pershytte hytta. Hans son Detlof (Janne) Hoffman (1850-61) kom över ytterligare lotter i Hyttelaget och kom rent av att dominera detta. Hoffman sålde 1861 Ramshytte bruk med vad därtill hörde till ett konsortium, som gjorde konkurs 1887. Bruket förvärvades då av förvaltare J Norrbohm, handlanden G E Hellberg och förvaltare J E Haglund, vilka också genom en smart manöver lyckades komma över ¾ av andelarna i Pershytte hytta för 15.200 kronor. De bildade ett bolag kallat ”Kil och Ramshytte Bruksägare”. Detta företag kom på obestånd 1907, varvid deras innehav av andelar i hyttan m.m. köptes av brukspatron Lars Larsson på Bredsjö för 700 000 kronor. Efter att ha sålt en del mark till Holmens Bruk AB, bildade Larsson år 1910 AB Pershyttan. Brukspatron Larsson, ”Bredsjö-Lasse” kallad, gjorde många förbättringar vid hyttan, som hade en glansperiod under den då rådande krigsperioden.

År 1918 inköptes hyttan av Johnsonkoncernen, Avesta. Driften nedlades definitivt den 30 april 1953. En del reparations- och konserveringsarbeten har gjorts för att bevara hyttan för framtiden.

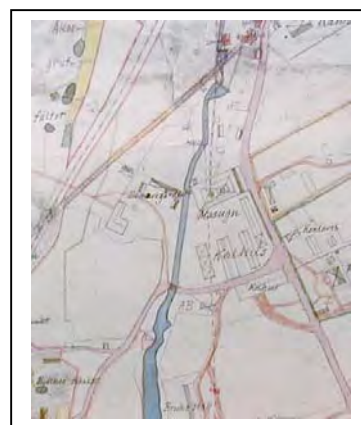
Slaggen från hyttan fick under bergsmanstiden läggas på respektive bruks ägor. Slagg kan därför återfinnas i Dammsjön, i den f.d. Malmbergsmossen, vid de gamla rostgroparna m.fl. platser. Mark för gemensamt slaggstalp avsattes så småningom sydöst om "Erik Annersgårdens". Större delen av detta stalp är nu borttaget. Ett nyare slaggstalp låg vid västra sidan om den s.k. Smeddammen. Limsten togs från Limberget på Gyttorps södra allmanning samt från Bergsäng. Upplaget för limstenen var intill hyttdammen.

1828

1835

1898

Beskrivning

Pershyttan har idag nästan det utseendet som den fick 1856, den största skillnaden är att byggnaden runt pipan brann 1936 och då byggdes den om samt att alla tillbehör (linbana, hundbana, skorstenar med mera) är borta.

Söder om hyttan ligger ett bevarat kolhus, bredvid kolhuset på gräsmattan låg ytterligare tre kolhus som revs 1912. Samtidigt byggdes det stora kolhuset nere vid järnvägen. Väster om hyttan går bäcken som en naturlig avgränsning för hyttområdet. I norr syns fortfarande resterna av den stora slagghögen som delas på mitten av stånggången och banvallen för spåret. Inom området finns det ett bokverk.

Hyttan med masugn t.h. och rostugn t.v. På bilden syns även det stora kolhuset.

Vy från banvallen norr om hyttan. Till vänster i bild skymtar stampen. Rakt fram under pipan ligger rådstugan där utslaget skedde.

Värdering

Hela närområdet runt hyttan har förändrats sedan hyttan lades ner, ändå har så mycket bevarats att vi kan förstå hur det har sett ut. Det medför att miljön har blivit mycket känslig för förändringar och man bör vara väldigt försiktig med att tillföra anläggningar till området. Rostgroparna nordväst om hyttan är viktiga för förståelsen hur malmen förbereddes innan rostugnarna infördes. Hyttan är till utseendet en typisk bergsmanshytta som exteriört inte är unik då flera lika bra hyttor är bevarade i Sverige. Det som gör Pershyttans hytta intressant är interiören. Ingen annan hytta har lyckats bevara så mycket av utrustningen som Pershyttan både gammal och mer modern (1953).

Område C

Övre gruvfältet

Historik

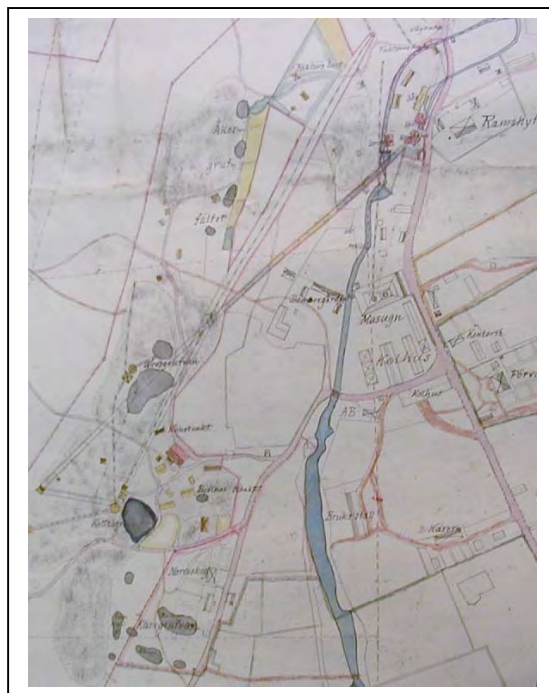
På gruvkartan från 1828 ser man hur konstgången går från första dammen till samtliga gruvor. Troligtvis är det den konsten som beskrivs år 1666.

Ur bergmästaren Eric Bergenskölds bok "Nora bergslag vid 1784 års slut" kan vi läsa följande: "Pershytte grufvor har två konster, vilka vårdas av en på stat uppförd Konstknekt. Den nedre till Stor- och Sundsgrufvorna uppbyggd 1780, den öfra till Kettel- och Kärrgrufvorna med dubbel konstgång, dock afdelad med enkel arm ifrån Kettelgrufvan till Greve Bjelkes schakt, varandes dess längd 333 2/3 famn och dess belägenhet bofällig".

Hjulhuset som finns i dag är också med på kartan men är inte ihopkopplat med någon stånggång. Man kan även se att grufvorna haft vandringar. På 1898 års gruvkarta går ingen konst till Kärrgruvan, Wrettgruvan eller Åkergruvan, däremot har man anlagt en rutschbana från Kettelgruvan ner till Pershytte järnvägsstation år 1873-1874. Vid denna tidpunkt var det nedre hjulhuset i drift med en konst till Kittelgruvan. Det övre hjulhuset finns ej längre med på kartan.

1828

1898

Sammanfattning

Områdets tydliga spår från olika tiders gruvbrytning göms väl i grönskan och på den relativt begränsade ytan finns allt från spår av tillmakning till befintliga byggnader. Detta gör området till det mest lämpliga för en restaurering. Den mäktiga gråstensvarpen skulle då återfå sin givna plats som utsiktsplats. Undantaget Kärrgruvefältet där brytningen legat nere så länge att naturvärdena börjar ta över.

Hjulhuset med stånggången

Historik

Byggnaden finns med på 1828 års gruvkarta men har ingen stånggång. I relationshandlingarna till kartan står det att hjulhuset är nyuppfört. Det är väl ganska rimligt att konsten togs i drift så snart det gick. Den togs ur drift 1933 och de sista åren gick den endast som läns för Åkergruvan. Konsten förföll sedan fram till 1943 då Prins Vilhelm var på besök för att filma Pershyttan. Man satte då igång den för filmens skull. Sedan stod konsten stilla fram till 1980-talet då man gjorde en stor satsning och renoverade hela hjulhuset samt stånggång. Åke Mossberg berättade att 1973 försökte man dra runt konsten men den var så dålig att de fick ge upp.

Sågen revs i början av 1900-talet, men grunderna finns kvar. Spelhuset som drog uppfordringen i Lockgruvan brann 1915. Även den grunden syns idag väldigt tydligt nedanför hjulhuset. Smedjan byggdes 1882 av G.L. Gustafsson. Idag finns bara grundresterna kvar. Snickeriet står fortfarande och fungerar numera som gruvmuseum.

Hjulhuset - Beskrivning

Byggnaden som uppfördes 1828 inrymmer ett vattenhjul med en diameter på 11,2 m samt ett linspel. En öppen träränna förser bröstfallshjulet med vatten.

Grund:	sten
Stomme:	slaggflis troligtvis gjuten
Fasad:	spritputsad vit
Tak:	sadeltak på åsar med enkupigt lertegel

Stånggången - Beskrivning

Stånggången består av trä med beslag av järn, allt står på natursten. Den är ca 200 meter lång och är helt eller delvis renoverad på 1980-talet. När stånggången var i full drift förde den över kraft till fyra gruvor samtidigt. Idag kan man följa spåren efter stånggången i naturen, där stenar med hål visar var varje stödben och vändbrott stått. Det finns även ett par mer eller mindre hoprasade vändbrott samt en rekonstruktion av en bugare.

Vändkors vid Gråstensvarpen

Rekonstruktion av bugare

Värdering

Konsten är en av de viktigaste anläggningarna för den tidiga gruvdriften. Den drev oftast pumpar för att hålla gruvorna fria från vatten, men kunde även driva linspel mm. Konsten är unik i sitt slag på grund av att den finns kvar, att den fungerar samt att den ligger i detta område med alla lämningar från gruvor till hytta.

Kärrgruvan

Beskrivning

Området är det sydligaste och består av 7 gruvöppningar. Gruvorna övergavs på 1800-talet och idag finns inga byggnader kvar. Spåren efter stånggången samt rester efter en vandring finns kvar bland buskar och snår.

1828

1898

Värdering

Gruvområdet är en viktig del av Pershyttans Övre fält och bör ingå i ett eventuellt kulturresevat. Den stånggång som syns på 1828 års karta är borta men stenfundamenten finns kvar så man kan följa den tidiga sträckningen. Området har varit orört under lång tid och man bör därför inte göra några insatser till exempel röjning.

Kittelgruvan

Historik

Några uppgifter om gruvans upptagande finns ej, men ur Bergslagsrelationer från 1739 kan följande citeras: "Kettelgruvan är urminnes gammal, senast från ödesmål upptagen 1711, samt nu 13 ½ famn djup".

Man konstaterade ganska tidigt att malmkroppen som var av god kvalitet dock hade sådan stupning att det blev svårigheter vid uppfordringen. För att råda bot mot detta problem beslutade man 1783 att öppna ett nytt schakt "Greve Bjelkes schakt" som först efter tio år blev färdigt med ett djup av 54 meter.

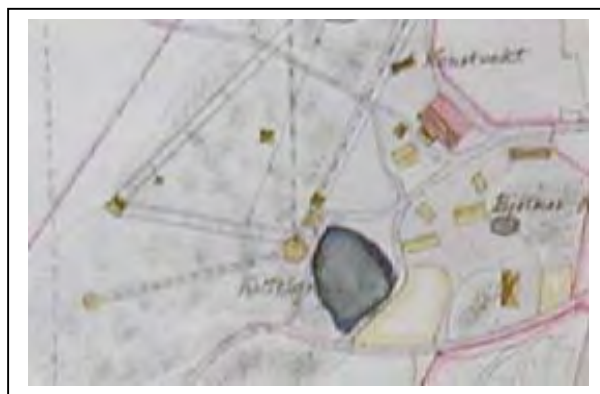
På gruvkartan från 1828 finns det konst samt vandring till gruvorna. Hoppas man sedan fram till 1898 ser man att det är Kittelgruvan som utvecklats. Det går fortfarande en stånggång till gruvan men med en annan dragning. En malmrutschbana anlades 1873 och den gick ner till "Pershytte station". Den användes även av Wrettgruvan. Under denna tid fram till nedläggningen byggdes en av de största gråstensvarparna upp väster om gruvan. Under 1910-talet anlades en smalspårig järnväg som förband Övre fältet och Lockgruvan med det Nedre fältets anrikningsverk.

Beskrivning

Hela området väster om Kittelgruvan är i stort sett en enda jättelik gråstensvarp. Här ligger även områdets högsta varp som ganska enkelt går att bestiga. Till och med resterna efter 1898 års stånggång och vändbrott ligger uppe på äldre varp. Under 1910-talet och framåt när anrikningen utvecklats började man leta fyndigt malm i de gamla varparna. De spår som idag syns ganska tydligt efter vägen skall ha tillkommit 1966. Idag har träd och buskar tagit över området, så det är mycket svårt att se lämningarna. Även det mäktiga schaktet är svårt att se. Men om man lutar sig fram så kan man se att det finns rester efter den försegling som gjordes på 1900-talet för att ingen skulle rasa ner.

1828

1898

Värdering

I dag finns inga byggnader kvar på platsen men miljön runt gruvan är mycket värdefull både som solitär och som del i Pershyttans gruv- och hyttmiljö. De delar som bidrar till det höga kultur/teknikhistoriska värdet är:

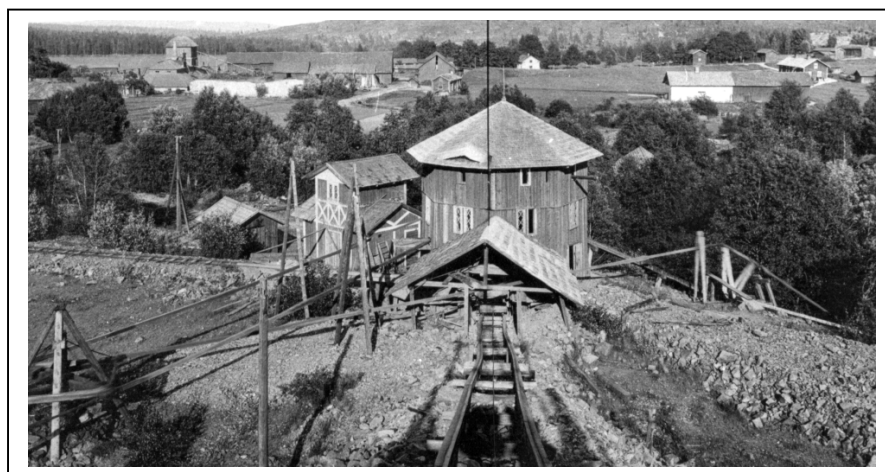
Gråstensvarpen.

Vändbrottet (nedrasat men helt komplett).

Spåren efter malmrutschbanan.

Gruvöppningen.

Området är mycket igenväxt och det är svårt att se helheten. I detta område bör man röja så mycket som möjligt för att visuellt beskriva den gamla gruvmiljön.

Bilden är troligen tagen 1897 av Albin Andersson. Han står en bit upp på varpen och får en magnifik bild över gruvstugan (korsvirke), uppfordringen (mitten) samt hyttan i bakgrunden med de kolhus som revs 1912. Spåret till vänster i bild gick till Wrettgruvan.

Wrettgruvan

Historik

Wrettgruvan består av tre intill varandra liggande gruvöppningar som följer malmkroppen i berget. Gruvan omnämns första gången 1667 och då som obruklig. På 1828 års karta ser vi att det finns en stånggång samt en vandring vid gruvorna. Den senare gruvkartan från 1898 visar att det finns en lave samt att det går ett spår upp till Kettilgruvan. Brytningen upphörde omkring 1909.

1828

1898

Wrettgruvan. Fotot är taget 1897 av Albin Andersson.

Värdering

I dag finns inga byggnader kvar men gruvöppningarna är mycket publika och bör rensas. Även gråbergsvarpet som sträcker sig som en västlig rygg upp mot Kettilgruvans varp bör rensas upp så att man får en visuell uppfattning om området. I området står en bugare som delvis rekonstruerades 1984 samt delar av ett vändbrott. Hela området är viktigt för Pershyttans helhet.

Åkergruvan

Historik

Detta är ett av de yngsta gruvfälten i området. Troligen började man bryta på 1820-talet. På 1828 års gruvkarta ser man att det går en stånggång till gruvan samt att det finns en vandring. 1898 finns det en lave men ingen konst. Det var inte ovanligt att man övergav gruvor ett par år eller mer för att sedan med nya krafter samt ny teknik börja brytningen igen.

1917 påbörjades brytningen i Åkergruvan efter att ha legat nere under flera år står det i gruvbolagets anteckningar. Men brytningen pågick inte så länge för redan 1923 upphörde den. 1926 var man i gång igen och byggde om laven, likaså 1931 då man byggde dubbel uppföring. Konstgången som var i drift fram till 1933 användes för att länsa Åkergruvan genom Wrettgruvan. År 1934 byggde man ett sovringsverk för Åkergruvan nere vid järnvägen. 1956 brann maskinhus och gruvstuga varefter ett nytt uppfördes. Driften i gruvan fortskred fram till 1966 då den lades ner.

Beskrivning

Gruvområdet är det nordligaste i det övre fältet. De byggnader som finns bevarade är laven, gruvstuga/maskinhus samt ett äldre transformatorshus. Precis bakom gruvstugan går ett dike som egentligen är resterna efter rutschbanan som byggdes 1873. Hela området är så igenväxt att det är omöjligt att hitta rester eller spår av äldre anläggningar.

1828

1898

Värdering

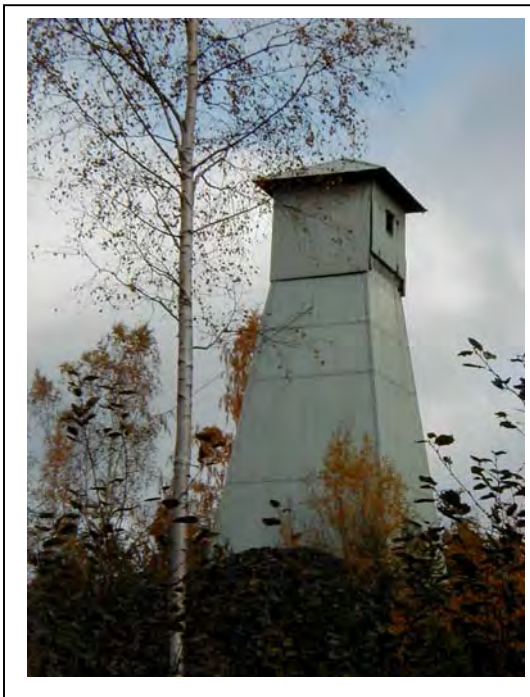
I dag finns laven från 1917 och spelhus/gruvstuga från 1956 kvar. Detta gruvområde som tillhör Pershyttans övre gruvfält är ordentligt igenväxt och behöver rensas upp. Områdets värde är inte så stort, om man ser det isolerat, eftersom det finns välbevarade små gruvområden runt om i bergslagen. Laven är dessutom rensad från många viktiga detaljer. Men som del i helheten förhöjer Åkergruvan Pershyttans värde då den representerar det moderna brytningsätt som fanns på 1960-talet. Man får en kontinuitet i gruvdriften från medeltiden med spår av tillmakning fram till 1900-talets moderna metoder. Den totala värderingen blir att gruvan är en mycket viktig del i helheten och måste bevaras.

Gruvstuga / maskinhus

Gruvstuga / maskinhus

Åkergruvans lave

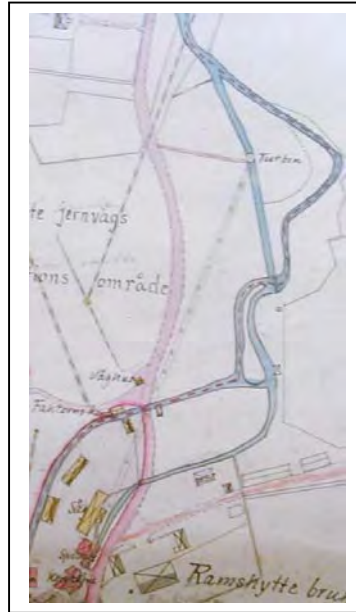

Transformatorstation

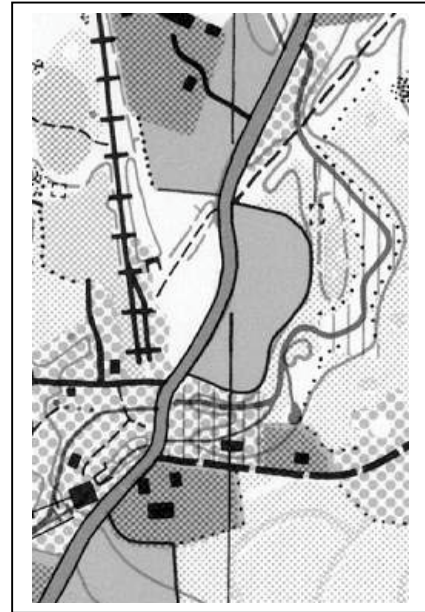
Område D - del av Smygarebäcken, öster om Kil-Nora vägen

1828

1898

1992

Turbinhuset

Historik

Vid sekelskiftet behövde hyttan mer kraft än vad turbinen inuti hyttan förmådde producera. Lösningen blev att bygga ett fristående turbinhus och föra över kraften med hjälp av en ändlös lina. Kraften utnyttjades för att driva kross samt diverse olika spel bland annat slaggspelet. På hösten kunde man även koppla om linan till logen vid nedre herrgården så att den drev ett tröskverk. Turbinen användes in på 1920-talet men stod därefter oanvänd till 1937 då den revs.

Turbiner med ändlösa linor blev under 1800-talets andra hälft den naturliga utvecklingen efter stånggången för kraftöverföring. Nästan parallellt med linöverföringen utvecklades elektriciteten och när man på 1890-talet lyckades överföra el med trefas så var det början till slutet för linorna.

Resterna av turbinhuset

Beskrivning

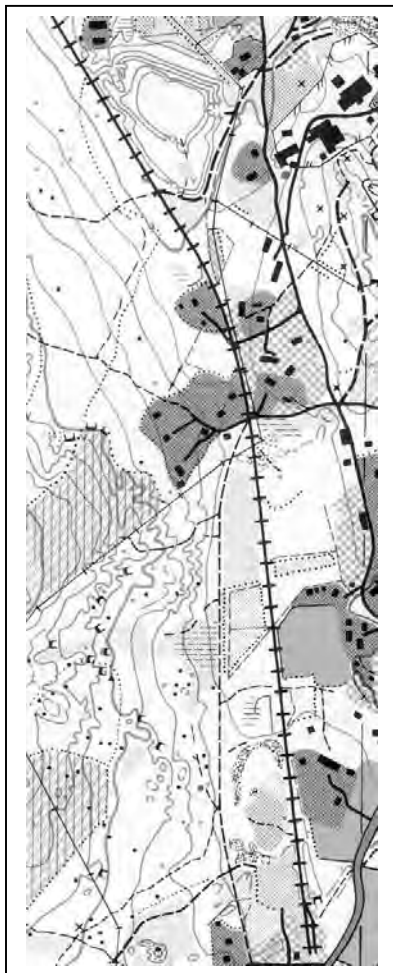
Strukturen som vi ser på 1898 års karta finns kvar men idag är tillloppskanalen torrlagd och vegetationen har tagit över. Grunden till turbinhuset finns kvar men är svår att se.

Värdering

Den här typen av förelektriska kraftkällor är tyvärr ofta förbisedda men är en mycket viktig länk i kraftöverföringens historia. Idag finns bara grunden till turbinhuset kvar tillsammans med kanalen. Även om det inte finns så mycket bevarat av anläggningen så är den väldigt värdefull för berättelsen om Pershyttans utveckling.

Området bör röjas så att man ser kanalen och grunden.

Område E – Järnvägen

Resterna efter perrongen av betong finns kvar under alla löv och träd.

Det gamla plockverkets grund ligger väster om spåret.

Pershytte station.

Järnvägen

Historik

Bispåret från Karlskoga-Nora banan stod klar 1873. Samma år byggdes malmrutschbanorna från Kettilgruvan och Lockgruvan ner till Pershytte järnvägsstation som ändstationen kallades. 1883 anlade man en bibana in mot Storgruvan. Mellan de två spåren ser man slig-avstjälpningsplats nr 2. 1911 byggdes anrikningsverket vid Storgruvan. 1912 rev man tre av de stora kolhusen söder om hyttan och man ersatte dem med ett mycket stort kolhus nere vid järnvägen. Kolet gick sedan via linbana upp till hyttan. Kolhuset sprängdes den 18 februari 1964 och idag finns bara rampen kvar strax öster om järnvägen. År 1934 byggdes Åkergruvans kross och plockverk efter järnvägen. Idag finns endast delar av grunden kvar.

Beskrivning

Idag används banan för turisttrafik men hela området runt spåret är väldigt igenväxt. Det gör att det är omöjligt att se spåren efter de anläggningar som en gång fanns. Den streckade linjen väster om huvudspåret är banvallen efter den smalspåriga banan som byggdes 1916. Malm-torget, eller Pershytte station som området kallades, har bevarat sin öppenhet men naturen är på väg in.

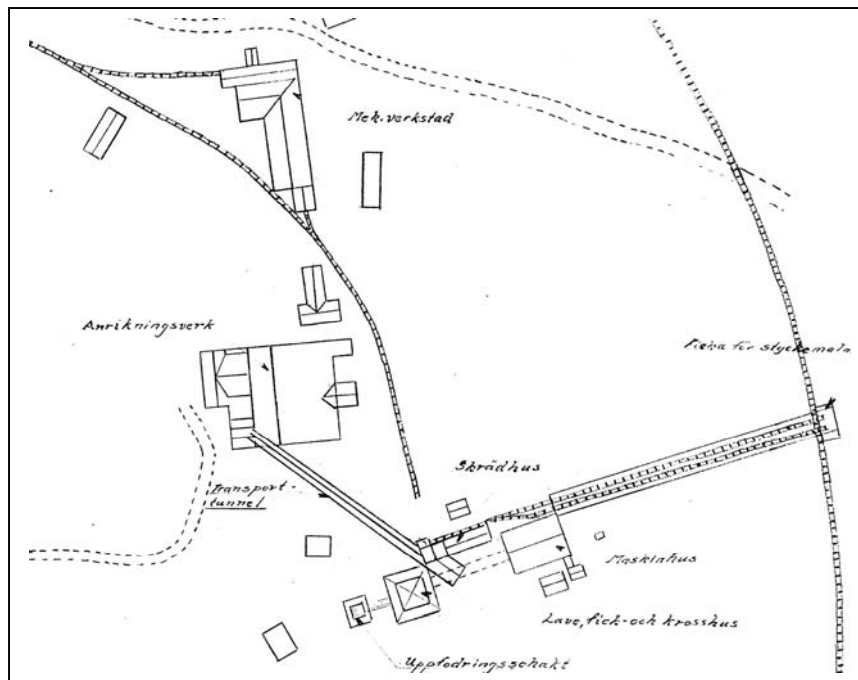
Värdering

Järnvägen kom att spela en viktig roll för Pershyttans överlevnad. Därför är det av största vikt att banan underhålls samt att den hålls öppen för turisttrafik. I samband med trafik bör spåren efter alla anläggningar synliggöras så att besökaren får en helhetsbild över hela industriområdet.

Smalspårsbanan

Historik

Den smalspåriga järnvägen byggdes 1916 för att förbinda övre fältet med det nedre fältets anrikningsverk. Banan var 1450 meter lång och spårvidden var 600 mm (Decauville). 1917 byggdes en bibana på 500 meter till Lockgruvan. Samtidigt inköptes ett fyrkopplat lokomotiv på 30 hk. Detta kan tyda på att banan var hästdriven första året. Anledningen till att man byggde banan var att de äldre varparnas höga mineralinnehåll nu kunde utvinnas i det nya anrikningsverket.

Beskrivning

Idag finns lokstallet samt två andra byggnader kvar av den smalspåriga banan. Spåren är borta och endast fragmentariska bitar av banvallen finns kvar.

Värdering

Små industribanor var mycket vanliga vid större anläggningar, men de flesta är idag borta. Den smalspåriga banan är en viktig länk för att förstå hur området runt Pershyttan har utvecklats. De byggnader som idag finns kvar bör uppmärksammas. Vid en turistexploatering av området bör man fundera på om det inte vore lämpligt att återuppbygga spåret för att transportera besökare från det övre fältet med hyttan ner till Storgruvefältet och anrikningsverket, kanske med en bibana till Lockgruvan.

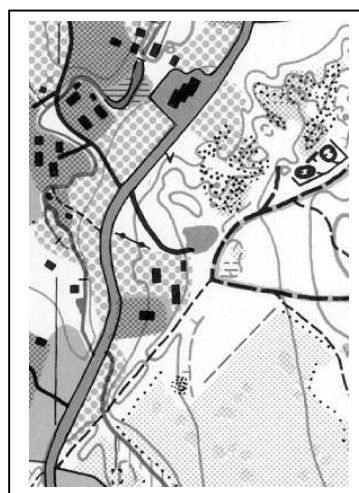
Område F - Lockgruvan och vattenkonsten

1828

1898

1992

Historik

Lockgruvefältet anses vara ett av de äldsta i Pershyttan. Tidigare fanns det flera gruvor inom området men de är idag igenfyllda. Slihälle- och Skäggegruvorna är två gruvor som under 1400-talet ägdes av Sten Sture d.ä. och som troligtvis låg inom Lockgruvefältet. En av de tidigaste uppgifterna angående en vattenkonst vid Lockgruvan är från 1744 och då har den en längd på 78 famnar. Under större delen av 1800-talet bearbetades gruvorna i området och 1873 byggdes en malmrutschbana ner till Pershytte station. 1902 inköptes en Munktell lokomobil på 14 hk för att driva ett gruvspel. 1906 brann hjulhuset och spelhuset ner. Hjulhuset byggdes upp igen och det är det som vi ser idag.

1909 upphörde arbetet vid Lockgruvan men vattenlänsningen hölls igång några år till. 1916 uppskattades svagmalmstillgångarna i varparna till 40 000 ton. För att ta hand om detta byggdes 1917 en 500 meter lång bibana till den smalspåriga järnvägen. Lockgruvan är 160 m djup och har förbindelse med Storgruvan med två orter.

Beskrivning

Lockgruveområdet är det östligaste och består mestadels av gråstensvarp. Varpen har vid flera tillfällen bearbetats och flyttats om för att hitta äldre varp med fyndig sten. Det finns idag inga byggnader kvar vid gruvfältet men hjulhuset till stånggången nere vid Smygarebäcken är bevarat. I söder ser man resterna av den rutschbana som anlades 1873 för att få ner malmen till järnvägen. Det finns även ett stort schakt med möjlighet till nedstigning.

Vattenkonsten

Hjulhuset

Vattenhjulet

Grund:
Tuktad sten med utloppskanal i norr.

Stomme:
Stolpkonstruktion i trä.

Tak:
Brutet åstak med spån.

Dörrar:
Pardörrar av trä, utåtgående, svarta.
Liten plankdörr, svart

På vänstra kortsidan gick rännan in till vattenhjulet som är ett bröstfallshjul. Östra kortsidan har öppningar för armarna. Det finns spår efter fler anläggningar på platsen. Tuben till kraftverket börjar här och kanske är det vattenrännans tillopp som använts.

Värdering

Området är det som är mest förändrat och bearbetat efter det att gruvdriften nedlagts. Dessa moderna spår är intressanta eftersom de visar utvecklingen i gruvindustrin. Lockgruvans schakt som är nedstigningsbart har ett högt pedagogiskt och kulturhistoriskt värde likaså åsen efter rutschbanan samt hjulhuset vid Smygarebäcken.

Område G - Kvarnen och resterna efter sågen

1828

1898

1992

Historik

Sågen som låg på den östra sidan finns med på gruvkartan från 1828. Den var från början vattenhjuldriven men blev så småningom moderniserad och då satte man in en turbin för driften. 1964 var sågen så dålig att den revs.

Kvarnen uppfördes 1835 som en ganska liten byggnad men blev med tiden utbyggd både fram och bak. Det utseende den har idag är från 1890-talet.

Grund:
Sten

Stomme:
Timmer/stående stolpkonst

Fasad:
Timmer/stående panel faluröd

Tak:
Sadeltak med tegel

Fönster:
Trä med svarta luckor

Dörrar:
Trä

Övrigt:

Den timrade delen av byggnaden är den äldsta delen, från 1835. Resterna efter trärännen till turbinen finns fortfarande kvar vid såggrunden.

Beskrivning

Ute i dammen står resterna av en bock? Vilken funktion den haft är ej utrett. Resterna av sågen finns kvar på östra sidan av ån. Kvarnen är nyrustad och i mycket gott skick. Strax bakom ligger resterna av den trätub som går ner till kraftverket.

Värdering

Kvarnen, kvarnstugan, resterna efter sågen och dammen utgör tillsammans en miljö som är värdefull för helheten i Pershyttan.

Område H - Pershyttans nedre gruvfält

1828

1898

Historik

Det nedre fältet bildades den 23 december 1859 genom en sammanslagning av flera äldre gruvor. (Hedningagruvan, Kung Jans gruva, Södra- och Stora Sjögruvan, Hertiggruvan, Gamla Storgruvan tidigare kallad Djupgruvan, Färskan, Lärkgruvan m.fl.). År 1780 byggdes en konstgång till Storgruvan och Sundsgruvorna. På 1828 års gruvkarta ser man sträckningen på stångångan, den finns även med på 1898 års karta. På den senare kartan ser man även ett spelhus, i drift till 1913? När sedan Bogruveschaktet togs upp på 1890-talet så koncentrerades brytningen snart till detta schakt. Bogruvan bytte sedermera namn till Storgruveschaktet och drevs fram till 1967. Se område I.

Beskrivning

Idag är området igenväxt och på sommarhalvåret är det svårt att se vad som finns kvar. De mäktiga grunderna efter vattenhjulen samt stenfundamenten efter stångångar och vandringar kan med några få undantag endast ses på vinterhalvåret. Detsamma gäller gruvorna.

Värdering

Området är ett av de viktigaste gruvområdena i Pershyttan och man kan relativt lätt se olika tiders brytningstekniker i de olika gruvhålerna. Området bör rensas från sly så att man får en visuell överblick av hur det sett ut. Stånggångsgator och hjulgravar bör helt rensas från buskar, sly och träd.

Dammen för Storgruvans konstgång är byggd i sten och relativt välhållen. Man ser tydligt hur vattnet via en kanal leddes till vattenhjulet.

Idag däms inget vatten och det som en gång var dammen börjar likna skog.

Vid en upprustning bör man till viss del återskapa dammens funktion.

Hjulgraven till det stora hjulet är helt igenväxt och kan endast ses efter lövfällningen.

Buskar och träd förstör murarna med sina rötter.

Hjulgraven sedd nerifrån ån. Fastän det inte finns några löv kvar är det svårt att urskilja resterna.

Spelhusdammen är byggd i sten och i relativt gott skick.

Dammen har idag förlorat sin funktion då vattnet rinner rakt igenom.

Det bör övervägas om man inte borde återställa en del av funktionen för att åskådliggöra dammarna.

Grunden till gruvspelet innehåller två hjulgravar i bra skick. Den vegetation som växer på och i bör tas bort för att skydda resterna efter spelhuset.

Grunden sedd från ån. Utloppet skymtar längst ner i bild.

Område I – Storgruvans industriområde

Historik

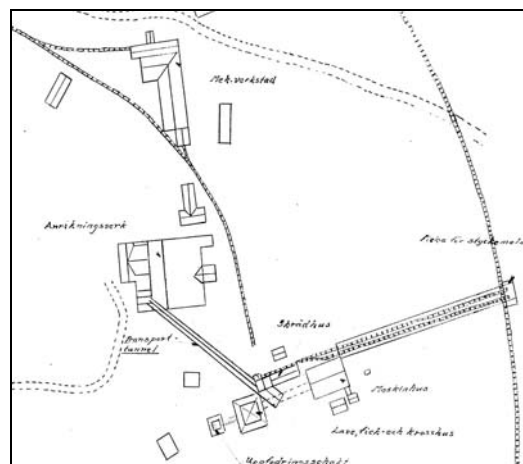
Storgruvans schakt hette tidigare Bogruveschaktet och började brytas 1895. Från början bröt man endast styckemalm vid Pershytte gruvor, men 1911 började man bygga ett anrikningsverk för att producera slig. Den gamla sligdammen låg i omedelbar närhet av anrikningsverket. Redan 1914 var den fylld och en ny anlades väster om anrikningsverket mellan stickspåren. 1915 insattes en rörkvarn och två stycken magnetseparatorer. 1916 byggde man en smal-spårig järnväg från anrikningsverket till övre fältet för att lättare kunna transportera malm mellan fälten.

1942 uppfördes ett nytt maskinhus vid Storgruvan och det gamla turbindrivna spelverket pensionerades. Samtidigt som kompressorn flyttades upp från kraftverket till det nya maskinhuset byggde man ny lave med kross och skrädhus. 1945 insattes diesellok och maskiner för lastning av berg i Storgruvan. 1952 insattes en käftkross och ytterligare en kulkvarn. 1954 var avfallskvarn nummer två full och man byggde en 1300 m lång avloppsledning till Simonstorp. Byggnaderna kom så småningom att helt dränkas i avfallsslig. 1962 monterades Humphrey-spiraler och bandtransportör från anrikningsverket till sligupplaget.

1966 byggdes ett nytt kross- och sovringsverk. 1967 upphörde driften vid Pershytte gruvor.

1898

Beskrivning

Området har kvar sitt ursprungliga utseende och endast sjunk- och flytverket från 1966 samt bispåret in är rivet. Anriktningsverket som ligger i slutningen är välbevarat trots att det var "våt" verksamhet i byggnaden. Hela området har problem med vegetation.

Bevarade byggnader är: Smedja med lokstall, gruvstuga, anriktningsverk, gruvlave, maskinhus, ficka för styckemalm, två transformatorshus.

Värdering

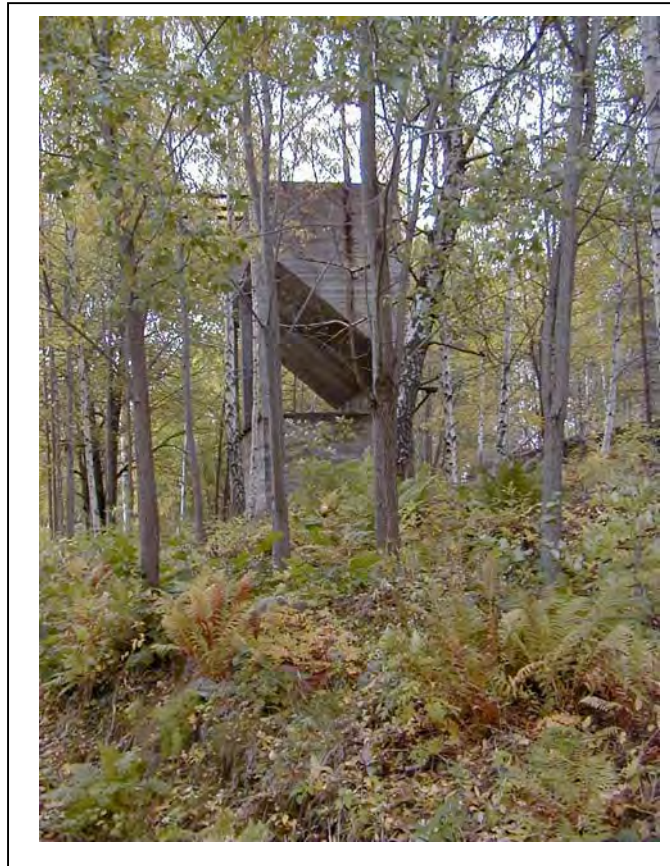
Hela området är välbevarat och troligtvis det enda med ett bevarat anriktningsverk. Att så många ursprungliga byggnader finns kvar gör platsen unik i svensk gruvindustri.

Storgruvans lave och maskinhus.

Storgruvans anrikningsverk.

Malmficka.

Område J - Kraftverket

Historik

Kraftverket uppfördes 1913 av Pershytte Grufvebolag. Vattnet togs från Lockgruedammen och leddes genom en 617 m lång tub ner till kraftverket. Fallhöjden blev totalt 25,9 m. Man byggde även en 70 m lång avloppskanal. I kraftverket uppfördes samtidigt ett maskinhus med vattenturbin, luftkompressor och gruvspel.

1942 flyttades kompressorn upp till Storgruvans nya spelhus och gruvspelet togs ut drift. 1954 byggdes ny tub till kraftverket.

1898

1992

Beskrivning

Idag är det inte mycket kvar av kraftverket. Men av den ursprungliga anläggningen så finns tuben, transformatornornet i tegel, kraftverkets grund och kanalen kvar. Den röda byggnaden uppe på grunden har tillkommit på senare tid. Hela området är mycket igenväxt och det är svårt att se hur det en gång varit.

Transformatorshus

Grund:
Natursten/betong.
Känns som en äldre hjulgrav
som blivit omgjord.

Fasad:
Panel i faluröd.

Övrigt:
Maskinerna är ej inventerade. Turbinen är enligt uppgift från Brevens bruk.
Kanalen är ca 70 m lång och helt igenväxt.

Stomme:
Originalhuset är rivet.
Nyuppförd i trä.

Dörr:
Port i trä, svartmålad.

Värdering

Kraften har spelat en central roll i hela området så även om kraftverksbyggnaden är borta så är anläggningen viktig för områdets helhet. Om kraftverket någon gång blir återuppbyggt bör tuben vara i trä och ligga efter samma sträckning som tidigare. Byggnaden bör få en sådan utformning att den återknyter till det gamla.

Översiktskarta över områdena

0 500 1 000 Meter

Kartor på Riksarkivet (RA)

Kommerskollegiets gruvkartor, Örebro län, Pershytte järngruvor, nr 1: 1735, Djupkarta
- ,nr 3: 1847, Djupkarta
- ,nr 4: 1856, Utmålskarta

Andra kartor (Lantmäteriet, privata arkiv med mera)

År 1776-1780	Storskifte	S52-54:4
År 1830-1835	Laga skifte	Nora socken nr 93 (konceptversion)
År 1828	Avmätning Pershytte gr.fält	Privat arkiv (Å Mossberg)
År 1865-1867	Häradskartan	
År 1898 (1897?)	Utmålskarta	Nora kommun arkiv
År 1955	Ekonomiska kartbladet,	10590, 10591
År 1992	Orienteringskarta	OK Milan
År 1998	Ortofoto 10590, 10591	